

Trouw aan jezelf

Hoe de Geestelijke Verzorging
kan bijdragen aan de morele
vorming van militairen

Redactie
Fred van Iersel,
Jan Peter van Bruggen
en René de Boer

Inhoud

Voorwoord	7
Redactie	
Morele zelfbezinning van veteranen	15
<i>Wat we kunnen leren van veteranen over de beginsituatie van de morele vorming van huidige militairen</i>	
Dr. Natasja Rietveld	
De vorming van het karakter van de militair	62
<i>Deugdethiek en de praktijk van morele vorming door de Geestelijke Verzorging in de krijgsmacht</i>	
Dr. Pieter Vos	
Methode en inhoud van morele vorming door geestelijke verzorgers bij de krijgsmacht	108
<i>Een case study</i>	
Prof.dr. Fred van Iersel	
Morele interacties en groepsdynamiek	144
Drs. Jan Hein Mooren	

Voorwoord

In dit boek gaat het over de educatieve grondslag van de morele vorming van militairen. Anders gezegd: hoe kunnen mensen, in dit geval militairen, in hun morele vorming begeleid worden? Wat zijn de uitgangspunten en richtlijnen bij de begeleiding van wat een heel persoonlijk proces is? Gebeurt het integer? Is het adequaat? En hoe is dat vast te stellen? Moreel bewustzijn betreft immers het hart van ons mens-zijn. Daarbij gaat het bij militairen om mensen van wie in moreel opzicht veel wordt gevraagd. De opdracht aan militairen en de specifieke functie die ze daardoor hebben binnen de samenleving komen juist in moreel opzicht bij hen tot uiting. Is de Geestelijke Verzorging de aangewezen instantie om zich met dit belangrijke en gevoelige onderwerp bezig te houden? Over dit onderwerp ging het in het boek onder redactie van Jan Peter van Bruggen, René de Boer en Ger Wildering 'Naar eer en geweten. *De geestelijke verzorging en de morele vorming in de krijgsmacht*. Budel: Damon (2012)'. Het huidige boek 'Trouw aan jezelf' is hierop een vervolg. Het richt zich op de praktijk en is onder meer de uitwerking van wat in het vorige boek naar voren is gebracht. De educatieve benadering staat in dit boek centraal evenals de methodische oriëntatie. Het gaat dus om de keuzes die gemaakt worden wanneer men zich bezighoudt met de morele vorming van militairen. Keuzes die de fundering van de gekozen benadering betreffen en de legitimatie van de aandacht en begeleiding, maar ook de vorm die deze begeleiding krijgt.

Morele problemen van militairen: wat speelt er?

Hoe verloopt de morele vorming van een militair? Welke specifieke kenmerken heeft het morele proces waarmee hij als militair te maken heeft? De praktijk van het morele leven in de krijgsmacht vormt de achtergrond voor dit boek. Om deze helder in beeld te krijgen zijn er een drietal conferenties gehouden voor geestelijk verzorgers. Het grootste deel van de geestelijk verzorgers deed hier in de periode van september 2012 tot januari 2013 aan mee. Ze brachten hun ervaringen in en deze zijn verwerkt in de bijdrages in dit boek. Daarnaast hebben een ruim aantal geestelijk verzorgers een specifieke casus gerelateerd aan morele vorming ingebracht. Voor een deel komen deze ook terug in de bundel. Er is voor gekozen om dit boek te beginnen met een hoofdstuk dat specifiek gericht is op het in beeld brengen van de praktijk van de morele vorming onder militairen.

Welke vragen spelen er op moreel vlak binnen de krijgsmacht? De geanonimiseerde praktijkvoorbeelden die door geestelijke verzorgers werden ingebracht hielpen de sprekers op een drietal conferenties om hun referaat op de praktijk af te stemmen. De voorbeelden uit de praktijk gingen over militairen die zich tekort gedaan voelden door hun meerderen, vervreemding tijdens lange uitzendingen, gevoelens van onrecht, maar vooral over de invloed die het militaire bestaan heeft op de thuissituatie. Geestelijk verzorgers krijgen veel te maken met vragen die het privéleven betreffen: de verhouding met ouders, relatieproblemen, problemen in de samenwerking en vragen over hoe de militaire loopbaan zich verhoudt tot wat men zich bij het leven had voorgesteld.

Het beeld dat uit de ingediende casuïstiek naar voren kwam riep een duidelijke vraag op. Komen militairen niet juist in de knel doordat zij geweld moeten gebruiken? Dat dit geweldsgebruik ook nog eens gebeurt in onduidelijke situaties, ver van huis, zou toch grote morele vragen moeten opleveren? Dat bleek echter niet uit het overzicht. Er kwam op dit punt juist een groot verschil naar voren tussen het actuele beeld en de verwachting die er leefde.

Als redactie van dit boek hebben we ons daarom nogmaals op de praktijk van de morele vragen gericht, maar nu niet vanuit de actualiteit en op basis van ervaringen van actieve geestelijke verzorgers. We hebben vanuit het retrospectief van de veteranen dezelfde vraag naar voren gebracht: wat is er vanuit hun ervaringen te zeggen over morele problemen van militairen? Uit onderzoek dat gedaan is onder veteranen bleek dat daar de morele problemen die het privéleven betroffen op de achtergrond waren geraakt. Het waren juist de gevolgen van geweldsuitoefening die grote, ernstige en soms blijvende invloed bleken te hebben op het leven van sommige militairen.

Het vermoeden is daardoor blijven bestaan dat onder de actuele problematiek van militairen een diepere problematiek gerelateerd aan geweldsgebruik schuil kan gaan. Er zijn redenen te bedenken waarom bij grote morele vragen een vertraagde en uitgestelde verwerking plaatsvindt. Dit kan bij militairen te maken hebben met onzekerheid over de eigen rol, loyaliteitsgevoelens naar de groep, ontzag voor het militaire kader, onzekerheid over gevolgen voor de eigen carrière en de verwachting dat er geen begrip voor het 'echte verhaal' is in de thuissituatie. Bij al deze factoren kunnen gevoelens van schaamte en schuld een rol gaan spelen.

Voor het doel van dit boek was het belangrijk dat door het veteranenonderzoek het vermoeden werd bevestigd dat geweld een belangrijke factor kan zijn in de ontwikkeling van het morele leven van de militair. Of en in hoeverre dit een rol speelt in actuele morele problemen die zich niet nadrukkelijk op geweld oriënteren is een kwestie die nader onderzocht zou moeten worden.

De ontwikkeling van het morele bewustzijn van militairen

Het morele bewustzijn heeft de meest langdurige vorming als men de ontwikkeling van een mens in ogenschouw neemt. Het besef van goed en kwaad, van wat ‘passend’ is of ‘nuttig’, vormt zich vooral door levenservaring. Aangezien militairen vaak op jonge leeftijd worden ingezet en niet zelden al vroeg te maken hebben met schokkende gebeurtenissen, is te verwachten dat bij hen de morele ontwikkeling sterk getekend wordt door het militaire leven.

Nu is het niet realistisch om van jonge mensen te verwachten dat zij een helder beeld hebben van hun eigen morele bewustzijn en de ontwikkeling daarvan. Het is nog veel minder realistisch om van hen te verwachten dat zij hun moreel besef in een breder perspectief kunnen plaatsen. Er is afstand nodig om het goede zicht op het eigen functioneren te krijgen, dat geldt zeker voor het morele leven. Die afstand is er gekomen bij veteranen die decennia later terugkijken.

Een voorbeeld kan helpen om dit te illustreren. In een vormingssituatie toonde een geestelijk verzorger een keer filmmateriaal dat in de nadagen van de Tweede Wereldoorlog werd gemaakt bij het openen van de concentratiekampen. De beelden tonen omwonenden die door Amerikanen worden rondgeleid. Ze reageren vol ongeloof en verbijstering over de gevolgen van de gruwelijke misdaden die zich jarenlang in hun gezichtsveld hebben afgespeeld. Na afloop kwam een militair naar de geestelijk verzorger toe en zei zich wel iets te kunnen voorstellen bij die reactie. Hij vertelde van zijn eigen ervaringen in Bosnië: met collega's had hij eenmaal een massagraf moeten openen. Ze hadden de restanten van lichamen moeten ordenen waaronder ook die van omgebrachte kinderen. 'Het deed me niet zoveel, het was gewoon werk. Maar later, toen ik zelf kinderen kreeg, toen kwamen die beelden terug en had ik het er wel moeilijk mee, en nog wel.' Door zijn latere vaderschap kregen de ervaringen van vroeger een veel sterkere uitwerking. Wat hierbij opviel was hoe hij 'getriggerd' werd door de scene van de rondleiding door de concentratiekampen. Mogelijk was het

Morele zelfbeinning van veteranen

Wat we kunnen leren van veteranen over de beginsituatie van de morele vorming van huidige militairen

NATASJA RIETVELD

1. Inleiding

Uitzendervaringen van veteranen

Militairen die deelnemen aan vredesmissies voeren hun werk uit onder bijzondere omstandigheden. Gedurende een aantal aaneengesloten maanden verblijven zij ver van huis, ver weg van hun dierbaren, in een land dat doorgaans jarenlang geteisterd is door oorlog en gewapende conflicten. Vaak zijn de gevolgen van oorlog en geweld nog steeds merkbaar en zichtbaar, behoren gewapende conflicten nog steeds tot de dagelijkse praktijk en is de geweldsdreiging nog duidelijk aanwezig en voelbaar. Militairen zijn getuige van de armoede en het leed van de lokale burgerbevolking en van vluchtelingen en van het geweld dat strijdende partijen elkaar en onschuldige burgers nog steeds aandoen (Rietveld, 2009). Een juiste militaire opleiding en training, in de voorbereiding op militaire missies, kan helpen het werk ter plaatse zo goed mogelijk en succesvol te kunnen uitvoeren. Echter in een (voormalig) oorlogsgebied zijn niet alle situaties even voorspelbaar en goed te overzien. Ook is ingrijpen met geweld om onschuldige en kwetsbare burgers te beschermen niet vanzelfsprekend toegestaan. Met name vóór 1996 werden vredesmissies vooral gekenmerkt door een strikt terughoudend optreden van de vredesmacht (Klep & van Gils, 2005; Rietveld, 2009) en mocht alleen worden opgetreden met geweld als het leven van de militair zelf of het leven van een collega in gevaar was. Dat leidde, met name als de oorlog nog in volle gang was, tot moreel complexe situaties en machteloosheid bij militairen (Weisaeth, 2003; Rietveld, 2009). In de hedendaagse militaire missies en VN-mandaten is er veel veranderd. Als gevolg van de falende missies begin jaren negentig in Rwanda en Bosnië zijn mandaten en geweldsinstructies verruimd. Er wordt door de Veiligheidsraad van de VN een meer adequate inschatting gemaakt van de situatie in een conflictgebied alvorens het mandaat van de vredesmacht bepaald wordt en zelfs tot deelname aan een militaire missie besloten wordt (Klep & van Gils, 2005; Klep, 2008). Dit wil echter niet zeggen dat de deelname aan een militaire

missie voor huidige militairen eenvoudiger is geworden. Militairen moeten meer dan ooit beschikken over uiteenlopende competenties en daartussen snel kunnen schakelen. Zij moeten zowel de rol van vredeshandhaver als van gevechtsmilitair kunnen vervullen. Het takenpakket gedurende de uitzending is dan ook zeer uitgebreid en divers (Broesder, 2011; Op den Buijs, Broesder, & Meijer, 2012, p. 113, 114). Zo worden militairen bijvoorbeeld ingezet bij de wederopbouw van een land, moeten zij kunnen samenwerken met de lokale bevolking en lokale organisaties, verkiezingen begeleiden en orde bewaken en daarnaast kunnen deelnemen aan gevechtsacties. In de hedendaagse oorlogen waar militairen naar worden uitgezonden zijn strijdende partijen moeilijk of soms zelfs niet van onschuldige burgers te onderscheiden. Onder andere als gevolg hiervan zijn in Afghanistan door verschillende militaire acties onschuldige burgers, waaronder ook kinderen, om het leven gekomen. Ook als gevolg van gewapend optreden door Nederlandse militairen. Interventies kunnen, mede door de ondoorzichtigheid en onvoorspelbaarheid van een situatie in het conflictgebied, tot ongewenste resultaten leiden. Ook kan het onduidelijk blijven of beoogde resultaten wel behaald zijn en interveniëren daadwerkelijk succesvol was of gemaakte beslissingen juist waren.

Morele emoties en morele zelfbezinning

Militairen zijn naast professionals ook individuen met persoonlijke normen, waarden en opvattingen. Deze dienen in het dagelijks leven thuis vaak als vanzelfsprekend als vertrekpunt voor de juiste omgang met andere mensen en voor de moreel verantwoorde omgang met bijvoorbeeld lastige situaties. Gedurende een uitzending kunnen deze normen, waarden en opvattingen echter hun vanzelfsprekendheid en functie verliezen. Dat kan tot gevolg hebben dat een militair tijdens de uitzending in een spagaat terecht komt. Professioneel gezien kan hij dan wel achter een bepaalde beslissing, taak of interventie staan, maar als mens kan hij bepaalde keuzen als moreel onjuist en zelfs zeer verwerpelijk ervaren. De opgedragen professionele (juridische) verantwoordelijkheid gedurende de uitzending komt niet altijd overeen met de persoonlijke verantwoordelijkheidsgevoelens van militairen, die zij in het dagelijks leven ervaren, bijvoorbeeld als het gaat om de zorg voor en bescherming van kwetsbare en hulpbehoevende mensen. Beide vormen van verantwoordelijkheid kunnen in de uitvoering van het werk in het missiegebied tegenover elkaar komen te staan en ter plaatse, maar ook achteraf, leiden tot morele twijfels en gewetensvragen. Veel veteranen blijken na terugkomst thuis dan ook in meer of mindere mate te maken te krijgen met schuld- en schaamtegevoelens als gevolg van hun uitzendervaringen,